

I. Noțiunea de rezervă succesorală

Odată cu trecerea în neființă a unei persoane, apare problema situației juridice a bunurilor dobândite și totodată problema modalității de transmitere a acestora membrilor familiei sau unor persoane apropiate, față de care se presupune că *de cujus* a avut o afecțiune deosebită. Aceste persoane, prin intermediul normelor juridice statuate de către organul legislativ al statului, devin titulare ale dreptului la moștenire, drept care reprezintă una din instituțiile fundamentale ale dreptului civil¹.

Transmiterea patrimoniului defunctului și, într-un sens mai restrâns, bunurilor acestuia, reprezintă una din mijloacele principale de circulație a bunurilor materiale care formează obiectul dreptului de proprietate.

În principiu, orice persoană este liberă să dispună, în timpul vieții, în conformitate cu exigențele legale, de bunurile care-i formează patrimoniul său², atât prin acte între vii (cu titlu oneros sau cu titlu gratuit), cât și prin acte pentru cauză de moarte, prin testament.³ Cu toate acestea, atributul dispoziției, caracteristic dreptului de proprietate, cunoaște în cazul liberalităților pentru cauză de moarte niște limite stabilite de lege în favoarea moștenitorilor rezervatari ai testatorului⁴. Așadar, dreptul de dispoziție prin testament este nelimitat numai în cazul în care testatorul nu are moștenitori rezervatari (succesori din clasa I inapți pentru muncă) în momentul decesului său.

Partea din moștenire, cuvenită moștenitorilor rezervatari în temeiul legii, se numește *rezervă succesorală*. Ceea ce depășește rezerva succesorală reprezintă *cotitatea disponibilă*, adică partea din patrimoniu asupra căreia testatorul poate dispune liber prin acte pentru cauză de moarte.

Prin instituirea rezervei legiuitorul nu a constituit o incapacitate a persoanei, ci o indisponibilizare a unei părți din patrimoniul succesoral.⁵

Dacă însă testatorul nu are moștenitori rezervatari, el va putea dispune în mod liber de patrimoniul său fie prin acte cu titlu gratuit, fie prin acte cu titlu oneros.

Legea nu definește rezerva succesorală dar determină mărimea acesteia și cercul moștenitorilor care pot beneficia de ea. Astfel, potrivit art. 1505 din C.civ. al R. Moldova „*Succesorii de clasa I inapți pentru muncă au dreptul de a moșteni, independent de conținutul testamentului,*

cel puțin o doime cotă-parte din cota ce s-ar fi cuvenit fiecăruia în caz de succesiune legală (rezervă succesorală)”. Iar potrivit art. 1499 alin. 1 din C. civ., „în cazul succesiunii legale, moștenitori cu drept de cotă egală sunt:

a) de clasa I - descendenții (fiii și fiicele celui ce a lăsat moștenirea, la fel și cei născuți vii după decesul lui, precum și cei înfițați), soțul supraviețuitor și ascendenții privilegiați (părinții, înfietorii) celui ce a lăsat moștenirea;

b) de clasa a II-a - colateralii privilegiați (frații și surorile) și ascendenții ordinari (bunicii, atât din partea tatălui, cât și din partea mamei) ai celui ce a lăsat moștenirea;

c) de clasa a III-a - colateralii ordinari (unchii și mătușile) ai celui ce a lăsat moștenirea.”

Rezerva succesorală poate fi definită ca fiind acea parte din moștenire care se cuvine moștenitorilor rezervatari în temeiul legii și de care cel care lasă moștenirea nu poate dispune prin dispoziții testamentare pentru cauză de moarte.

Cotitatea disponibilă reprezintă acea parte a patrimoniului lui *de cujus* care excede rezervei succesorale și de care defunctul poate dispune liber prin testament.

În situația în care testatorul are moștenitori rezervatari, moștenirea va fi testamentară numai în parte, fiindcă succesorii rezervatari vor culege rezerva în temeiul legii, iar moștenitorii testamentari vor veni la moștenire în baza voinței testatorului, culegând moștenirea numai în limitele cotității disponibile.

Existența instituției rezervei succesorale se întemeiază pe un dublu fundament: pe considerații cu caracter moral (ea fiind sancțiunea unei obligații morale), dar și social (ea răspunzând unui interes social)⁶. Astfel, dispunătorul nu poate dezmoșteni pe copilul său (decât în limita cotității disponibile), iar acesta nu poate să-i lase pe părinți, adesea bătrâni și în imposibilitate de a-și câștiga existența, fără nici un fel de ajutor, după moartea sa.

Rezerva soțului supraviețuitor se întemeiază și pe îndatoririle de sprijin reciproc ce există în timpul căsătoriei⁷.

După cum s-a apreciat, „limitarea facultății de a dispune cu titlu gratuit constituie un zăgaz pentru patimile și pornirile omenești care ar putea compromite, prin dezmoștenirea copiilor, forța și stabilitatea familiilor”⁸.

Rezerva succesorală asigură un anumit echilibru între moștenitorii

rezervatari, iar în măsura în care dispunătorul preferă, de exemplu, pe un anumit descendent sau dorește să îl ajute deoarece acesta avea o situație materială precară (din cauza unui accident, a unei boli, mai multe persoane în întreținere etc.), nu o va putea face decât gratificându-l în limita cotității disponibile⁹.

II. Originea instituției rezervei succesorale

Instituția rezervei succesorale își are originea în dreptul roman. Legea celor XII Table nu impunea nici o limită libertății de a testa, astfel încât *pater familias* putea dispune de averea familială după bunul său plac, nelăsând nimic copiilor săi, rudele nefiind protejate de lege împotriva dispozițiilor pentru cauză de moarte¹⁰.

La începutul imperiului însă testamentul, prin care nu li se lăsa o parte rezonabilă din patrimoniul succesoral rudelor apropiate ale defunctului, a început să fie considerat ca emanând de la o persoană inconștientă¹¹ care nu a respectat obligația de pietate¹². Asemenea testament era anulat, pe considerentul că testatorul a fost nebun, deci incapabil de fapt, atunci când și-a întocmit testamentul, pentru că numai un nebun își poate dezmoșteni rudele apropiate¹³. Pentru aceasta cei lezați puteau ataca testamentul în justiție printr-o acțiune specială, denumită *querela inofficiosi testamenti*.¹⁴

Instituția rezervei succesorale a apărut atunci când, pentru a nu mai avea loc atâtea anulări de testamente, s-a hotărât că moștenitorii nu mai aveau dreptul de a intenta *querela*, dacă dispunătorul le lăsase 1/4 din partea pe care ar fi primit-o ca moștenitori legali (*quarta legitimae partis*). Pe lângă această condiție trebuia ca moștenitorii să dovedească faptul că nu au fost lipsiți în mod injust de partea de moștenire ce li se cuvenea și, de asemenea, să nu aibă la îndemână o altă acțiune pentru a putea intra în posesia părții de moștenire ce le revenea deoarece acțiunea *querela inofficiosi testamenti*, având un caracter injurios pentru memoria defunctului, era admisă doar ca un ultim remediu.

Pentru colateralii privilegiați a lui *de cuius*, pe lângă aceste trei condiții necesare pentru intentarea acțiunii, se mai cerea și condiția ca testatorul să fi testat în favoarea unui nevrednic.¹⁵

Prin novela 18, Justinian mărește cantitatea rezervei succesorale la o treime din moștenire, în cazul în care defunctul lăsa trei copii, și la o jumătate din moștenire, în cazul în care defunctul lăsa patru sau mai mulți copii¹⁶. Acest sistem (al rezervei succesorale) și-a dovedit eficacitatea, el stând la baza sistemului modern al cotității disponibile și al rezervei

succesorale nu numai din dreptul civil roman, dar și în sistemele de drept ale celorlalte țări europene de inspirație romanistă.¹⁷

Ceea ce este esențial este că la romani rezerva a fost analizată nu ca un drept succesoral propriu-zis (*pars hereditatis*), deoarece moștenitorul defunctului rămânea cel instituit prin testament, ci ca un drept de creanță contra succesiunii (*pars bonorum*), acordându-se chiar dacă rezervatarul renunța la moștenire.¹⁸

III. Caracterele juridice ale rezervei succesorale

Din definiția dată rezervei succesorale rezultă caracterele juridice ale acesteia:

a) În primul rând, **rezerva este o parte a moștenirii** (*pars hereditatis*), în sensul că reprezintă o parte din moștenire, iar nu din fiecare bun individual determinat din averea defunctului (*pars bonorum*) cum era în dreptul roman. Altfel spus, nu are nici o relevanță din ce bunuri este formată rezerva în concret, după cum nici cotitatea disponibilă, dar este relevant asigurarea moștenitorilor rezervatari cu fracțiunea din moștenire reglementată de lege.

Din faptul că rezerva este o parte a moștenirii rezultă următoarele consecințe:

- moștenitorii care pretind dreptul la rezervă trebuie să vină efectiv la moștenire, adică să aibă vocație succesorală, capacitate succesorală, să nu fie nedemni și nici renunțatori.¹⁹ Nedemnitățile și renunțarea, desființând cu efect retroactiv vocația succesorală, desființează și dreptul la rezervă.²⁰ Moștenitorul rezervatar renunțator nu are dreptul la rezervă.²¹

- **rezerva succesorală are caracter colectiv** atât în ceea ce privește bunurile transmise, cât și cu privire la beneficiarii ei. Din acest caracter, ținând cont de prevederile art. 1512 alin. 1 din C. civ., coroborate cu prevederile art. 1514 C. civ., nu trebuie trasă concluzia că de nedemnitățile sau renunțarea unui moștenitor rezervatar vor beneficia ceilalți moștenitori rezervatari.²² Altfel spus, cine nu moștenește nu poate fi rezervatar.²³

- rezervatarii au dreptul la rezerva succesorală în natură și în plină proprietate, adică sunt îndreptățiți să culeagă cantitatea de bunuri succesorale echivalente cotei ce le revin din moștenire²⁴, fără a putea fi obligați să primească numai contraechivalentul ei în bani, cu toate că se calculează valoric la nivelul unei fracțiuni din întreaga moștenire. Trecerea unor bunuri în plină proprietate este necesară pentru satisfacerea

drepturilor succesoriale ale moștenitorilor rezervatari, ca efect al deschiderii succesiunii. Ei trebuie să se bucure de plenitudinea atributelor dreptului de proprietate asupra bunurilor ce alcătuiesc rezerva, fără ca acestea să fie afectate de sarcini ca uzufructul. Bineînțeles, rezervatarul poate accepta atribuirea sau complinirea rezervei sub forma unui echivalent bănesc; el are dreptul, iar nu și obligația de a pretinde rezerva în natură.²⁵ Prin excepție, rezervatarul va primi contraechivalentul în bani a cotei sale, potrivit regulilor generale în materie de partaj a bunurilor proprietate comună pe cote-părți cuprinse în art. 361 C. civ., atunci când bunul succesoral este indivizibil ori nu este partajabil în natură.²⁶

- dreptul la rezerva succesorală se naște la data deschiderii succesiunii²⁷.

b) Rezerva succesorală este **indisponibilă**.

În literatura de specialitate a fost apreciat și caracterul indisponibil al rezervei, afirmându-se că indisponibilitatea este, pe de o parte, *relativă* (deoarece, rezerva fiind o parte a moștenirii ea se cuvine de drept moștenitorilor rezervatari și numai în prezența acestora ea este indisponibilă), iar, pe de altă parte, *parțială* (deoarece nu poate lovi decât o fracțiune din moștenire și niciodată întreaga moștenire²⁸, precum și prin faptul că nu aduce atingere altor acte decât testamentele).

IV. Moștenitorii rezervatari

Potrivit art. 1505 din C.civ., coroborat cu prevederile art. 1499 C. civ., dacă sunt incapabili de muncă, următoarele categorii de moștenitori pot fi moștenitori rezervatari:

- descendenții (fiii și fiicele celui ce a lăsat moștenirea, la fel și cei născuți vii după decesul lui, precum și cei înfiați);
- soțul supraviețuitor și
- ascendenții privilegiați (părinții, înfietorii) celui ce a lăsat moștenirea

Referințe bibliografice:

¹ Dreptul la moștenire este un drept constituțional. Constituția Republicii Moldova din 1994 în alin. 6 al art.46 statuează că dreptul la moștenire a proprietății private este garantat și instituie prin art. 72, alin. 3, pct. i) legiferarea regimului juridic al moștenirii, alături de cel al proprietății, prin lege organică. Dreptul la moștenire este reglementat în Codul civil al R. Moldova din 2002 în Cartea a patra.

² *A se vedea*, **Francisc Deak**, TRATAT DE DREPT SUCCESORAL, Ed.

Actami, București, 1999, p. 334;

³ *A se vedea*, **Louis Bach**, DROIT CIVIL, régimes matrimoniaux, successions – libéralités, droit privé notarial, édition Sirey, 1991, p. 294;

⁴ *A se vedea*, **I. Adam, A. Rusu**, DREPT CIVIL. SUCCESSIONI, Ed. ALL BECK, București, 2003, p. 307;

⁵ **E. Safta-Romano**, DREPTUL DE MOSTENIRE, Ed. Graphix, Iași, 1995, p. 303;

⁶ Referitor la fundamentarea instituției rezervei, *a se vedea*: **Marcel Planiol**, TRAITÉ ÉLÉMENTAIRE DE DROIT CIVIL, Paris, 1910, p. 763; **Gh. Ghigeanu**, DREPTUL DE MOSTENIRE, REZERVA SUCCESORALA, București, 1998, p. 6;

⁷ Principiul obligației de sprijin reciproc între soți este consacrat în Codul familiei al R. Moldova în art. 2 alin. 3, art. 16 alin. 4 și în art. 82 alin. 1. *A se vedea și Veaceslav Pînzari*, CĂSĂTORIA ÎN LEGISLAȚIA REPUBLICII MOLDOVA, Bălți, 2002, p. 61;

⁸ **C. Hamangiu, I. Rosetti-Bălănescu, Al. Băicoianu**, TRATAT DE DREPT CIVIL, vol. III, Editura ALL, București, 1998 p. 401;

⁹ **I. Dogaru**, DREPT CIVIL. SUCCESSIONI, Ed. ALL BECK, București, 2003, p. 425; **Francisc Deak**, *op. cit.*, p. 336;

¹⁰ **D. Chirică**, DREPT CIVIL. SUCCESSIONI ȘI TESTAMENTE, Ed. Rosetti, București, 2003, p. 302;

¹¹ **I. Dogaru**, *op. cit.*, p. 425;

¹² **Prosper Rimbaud**, EXPLICATION ÉLÉMENTAIRE DU DROIT ROMAIN, Paris, 1893, p. 534; Potrivit Dicționarului Explicativ al Limbii Române, substantivul „**pietate**” înseamnă: „*Sentiment de respect profund (amestecat cu iubire sau duioșie) față de cineva sau ceva*”.

¹³ **Emil Molcuț**, DREPT PRIVAT ROMAN, Universul Juridic, București, 2003, p. 114; **Mihai Vasile Jacotă**, DREPTUL ROMAN, vol. II, Ed. Fundației „*Chemarea*”, Iași, 1993, p. 537; **Ion M. Anghel**, DREPTUL ROMAN, Ed. Lumina Lex, București, 2000, p. 363;

¹⁴ Plângere pentru testamentul lipsit de *officium* sau dragostea pe care *pater familias* o datora rudelor apropiate.

¹⁵ **Vi. Hanga**, ISTORIA DREPTULUI ROMÂNESC. DREPTUL CUTUMIAR, Ed. Fundației „*Chemarea*”, Iași, 1993, p. 96;

¹⁶ **И. Б. Новицкий, И. С. Перетерский**, РИМСКОЕ ЧАСТНОЕ ПРАВО, Москва, 1999, p. 239;

¹⁷ Spre deosebire de sistemul de drept de inspirație romanistă unde există o serie de restricții a libertății de a dispune de bunurile din patrimoniu de către testator prin testament, în sistemul de drept anglo-saxon (common law) există libertatea absolută de a testa (de a dispune prin acte *mortis causa*).

¹⁸ **D. Chirică**, *op. cit.*, p. 302;

¹⁹ **Veronica Stoica**, DREPT SUCCESORAL, Ed. Editas, București, 2003, p.

196;

²⁰ **I. Adam, A. Rusu**, *op. cit.*, p. 310;

²¹ Potrivit art. 1536, alin 1 C. civ., „Declarația de renunțare la succesiune este ireversibilă”.

²² Potrivit art. 1512, alin 1 C. civ., „Moștenitorul rezervatar poate renunța la cota ce i se cuvine din rezerva succesorală fără a indica în a cui favoare renunță. Faptul acesta nu atrage majorarea cotei din rezerva succesorală pentru alți moștenitori. Cota lui trece la moștenitorii testamentari proporțional cotei testate lor”. Iar potrivit art. 1514 C. civ., „Cota din rezerva succesorală a moștenitorului privat de dreptul la ea trece la moștenitorii testamentari”.

²³ **Francisc Deak**, *op. cit.*, p. 340;

²⁴ Potrivit art. 1562 C. civ., „Orice moștenitor (**deci și cel rezervatar n.n.**) poate cere separarea în natură a cotei sale atât din bunurile mobile, cât și din cele imobile, dacă o astfel de separare este posibilă, nu afectează destinația economică și nu este interzisă de lege”.

²⁵ **I. Adam, A. Rusu**, *op. cit.*, p. 311;

²⁶ Potrivit art. 361, alin. 2 C. civ., „Dacă bunul proprietate comună pe cote-părți este indivizibil ori nu este partajabil în natură, împărțirea se face prin:

a) atribuirea întregului bun, în schimbul unei sulțe, în favoarea unui ori a mai multor coproprietari, la cererea lor;

b) vânzarea bunului în modul stabilit de coproprietari ori, în caz de neînțelegere, la licitație și distribuirea prețului către coproprietari proporțional cotei-părți a fiecăruia dintre ei”.

²⁷ Potrivit art. 1506 C. civ., „Dreptul de a pretinde cotă din rezerva succesorală apare în momentul deschiderii succesiunii. Acest drept se transmite prin moștenire”.

²⁸ **Al. Bacaci, Gh. Comănița**, DREPT CIVIL. SUCCESIUNILE, Ed. ALL BECK, București, 2003, p. 148;